

УДК 81'373.611

Світлана Климович

ББК 81.2Укр.211

К – 49

АБРОНОМІНАЦІЯ І СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ АБРОУТВОРЕНЬ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано процес номінації засобами аббревіації, визначено основні особливості аббревіації як процесу номенотворчості, досліджено функціонування аббревіатур у текстах різних стилів.

Ключові слова: аброутворення, процес номінації, акт номінації, первинна і вторинна номінація, аббревіація у терміносфері, стиль, підстиль.

The process of nomination by means of abbreviation has been analyzed in the article. The main abbreviation peculiarities as a process of nomination activities have been defined. The functioning of abbreviations in the texts of different stiles has been learned.

Key words: the forming of abbreviations, the process of nomination, the act of nomination, primary and secondary nomination, abbreviation in the sphere of terms, style, substyle.

Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Філологія: [зб. наук. праць / головн. ред. Головчак В.М.] – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський центр ЦІТ, 2007. – Вип. XV-XVIII. – С.348-351.

У ХХ столітті внаслідок розвитку науки, техніки, культури, засобів масової інформації простежуємо появу нових і розширення традиційних способів номінації. Саме під впливом екстралінгвальних чинників сучасна мовна практика засвідчує активізацію механізму номінації, визначає специфіку текстів різних стилів, у яких вони переважно функціонують.

Відповідність мовних засобів потребам спілкування — це одна з передумов існування й функціонування мови. Нагальною потребою будь-якого соціуму є відповідність кількості найменувань і явищ дійсності, бо відсутність відповідних номінацій знижує можливості взаєморозуміння, ускладнює спілкування.

Творення і надання назв пізнаним фрагментам дійсності відбувається різними шляхами. О.Супрун виділяє чотири основних джерела поповнення фонду номінацій:

- 1) приписування вже існуючому слову нового значення;
- 2) створення складного неоднослівного найменування з двох або більше слів, що існують у мові;
- 3) запозичення слова з іншої мови;
- 4) утворення нового слова(словотворення)[7, 99].

Основна лексична функція деривації — поповнення словникового складу мови новими утвореннями. Характерно, що словотвірний акт відбувається майже миттєво, а закріплення новотвору у свідомості носіїв мови, відповідно, й у мові, більш тривалий процес.

Номінацію засобами аббревіації визначають як цілеспрямований словотвірний акт, бо скорочена назва дається не реальному предмету, а вже існуючому у мові найменуванню. Відповідно, аббревіацію пропонуємо розглядати як непряму номінацію, тобто нову скорочену назву для об'єктів і явищ дійсності, що вже мають розгорнуте багатослівне найменування.

На відміну від первинної номінації, яка «має семантичну природу і здійснюється на основі встановлення в свідомості певних відношень між уже зафіксованим у номінативному арсеналі мови фрагментом дійсності й тим, що тільки фіксується»[8, 418], аббревіатури виникають у писемному мовленні на основі готових номінативних знаків. Різниця між старим і новим номеном полягає переважно у зміні зовнішньої форми позначуваного. Вторинна номінація — «надання об'єкту ще однієї назви з іншою мотивованістю і певною специфічною метою(метонімічна або метафорична номінація) або як

трансформація попередньої назви»[8, 418]. Акт абрєвіації супроводжується семантичною конденсацією, яка не передбачає створення у похідному слові нових значень. Отже, абрєвіація відрізняється і від вторинної номінації, що «формується на основі того значення, чиє ім'я використовується у новій для нього функції називання»[9, 129]. Характерно, що ми фактично маємо справу з «повторною» номінацією[1, 375], бо аброутворення залежить від розгорнутого найменування-попередника і складається з його структурних компонентів.

Розглянемо основні особливості абрєвіації як процесу номенотворчості.

Загальновідомо, що значення нового слова народжується на основі пізнання дійсності і відображення її у людському мозку. На першому етапі ця робота характеризується виникненням певного ідеального змісту, що формується на описовій основі. Наступний етап — матеріалізація у звуковій(графічній) оболонці ідеального змісту. Створення абрєвіатури — етап ономасіологічного процесу, який може і не відбутися. Усе залежить від умов функціонування первинної номінативної одиниці(словосполучення), її екстралінгвальної ваги, довжини. Таким чином, у переважній більшості випадків, автор аброутворення вибирає відомі йому способи абрєвіації і відповідно до правил утворює абрєвіатуру(друге скорочене ім'я об'єкта) на основі вже існуючого найменування.

Але не можна піддавати сумнівам той факт, що деякі типи абрєвіатур утворюються за аналогією до інших поширених у мові складноскорочених слів, оминаючи стадію співвідношення словосполучення–абрєвіатура.

Характерно, що акт абрєвіації полягає у створенні найменувань з новою ономасіологічною структурою, яка безпосередньо залежить від ступеня зрозумілості змісту аброутворення: чим більша лінійна протяжність мотивувального компонента, тим прозорішим є його значення. Порівняємо такі складноскорочені слова, як *держпідприємство*(державне підприємство), *мехзавод*(механічний завод), *морпорт*(морський порт), комбіновані абрєвіатури-інновації *ДержТБ*(державне телебачення), *ОблКРУ*(Обласне

контрольно-ревізійне управління), *УкрУЦА*(Українське управління цивільної авіації) і акроніми *ЗАТ*(закрите акціонерне товариство), *ОКФП*(Обласне комунальне фармацевтичне підприємство), *ПДВ*(податок на додану вартість).

На думку Р.Могілевського, творення абревіатур являє собою акт номінації з такими специфічними рисами:

1. Створення нового імені відбувається на основі описових словосполучень(слів), які у момент творення абревіатури є мотивувальними.

2. В якості структурних компонентів для конструювання аброутворень використовуються різні засоби: початкові літери, звуки, морфеми(префікси, корені), повні або скорочені слова, що входять до складу описового найменування.

3. Абревіатура — це однослівне найменування, що позбавлене характерних рис вихідної одиниці: граматичні ознаки синтагматичної автономності; інтонаційний малюнок описової одиниці; синтаксична, морфологічна і фонетична розчленованість; елементи предикативності[3, 63–64].

Однак переважна більшість абревіатурних найменувань водночас набуває ознак, характерних слову. Вони відрізняються специфічною, притаманною тільки їм акцентологічною і фонетичною структурою; відтворюваністю; морфологічною подільністю і граматичною структурою.

Ураховуючи проаналізовані особливості номінації за допомогою абревіатур, ми можемо уточнити поняття абревіації як одного із способів непрямой номінації, бо номінантом виступає вже існуючий лінгвістичний об'єкт(словосполучення або слово): пор. *державна автоінспекція* → *державтоінспекція* → *ДАІ*; *Міністерство освіти та науки України* → *Міносвіти України* → *МОН України*; *обласна державна адміністрація* → *облдержадміністрація* → *ОДА*.

Рушійною силою розвитку мови є суперечність між наявними мовними засобами і постійним зростанням номінативних і комунікативних потреб суспільства. Пожвавлення соціально-політичної, економічної, науково-

технічної сфер життя активізувало цілу низку процесів становлення і вживання словотвірних моделей сучасної термінології, зокрема особливої уваги заслуговує проблема функціонування абревіатур у текстах різних стилів.

На думку Т.Панько, «кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості й еволюції. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції єдності, позбавленої всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи цю сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності людей»[4, 73].

У термінології діють свої, характерні для неї, закони, набувають продуктивності специфічні для терміносфери моделі словотворення, бо через відсутність власних словотворчих засобів, терміни творяться за моделями, властивими мові загалом. Але саме у термінології концентруються і стають продуктивними ті з них, які допомагають розкрити понятійну сутність терміна.

Ми вважаємо, що використання абревіації у терміносфері пов'язане з появою багатослівних термінів(трикомпонентних і більше). Характерно, що у процесі дериваційної еволюції термінології довгі і незручні терміни спрощуються і виникають лексеми, утворені за допомогою абревіації. Наприклад, цей спосіб номінації виявляє високу продуктивність в економічній термінології, особливо у сфері номенклатурних знаків(назви суб'єктів ринку — фірм, бірж, компаній, об'єднань; різні види цінних паперів). Наприклад, *ЄАВТ*(Європейська асоціація вільної торгівлі), *єврооблігація*, *МВФ*(Міжнародний валютний фонд), *ПП*(приватне підприємство), *ТНК*(транснаціональна корпорація), *УМВБ*(Українська міжбанківська валютна біржа), *ФПГ*(фінансово-промислова група).

Абревіатури різних типів активно функціонують в офіційно-діловому стилі загалом і в дипломатичних текстах зокрема. Неважко помітити, що найчисельнішими є ініціальні абревіатури, що становлять назви установ та організацій, які функціонують у галузі міжнародної політики, а також

безпосередньо назви країн та міждержавних утворень: *ВР*(Верховна Рада), *ЄЕС*(Європейське Економічне Співтовариство), *МЗС*(Міністерство закордонних справ), *ПАРЄ*(Парламентська асамблея Ради Європи), *РБ*(Рада безпеки), *США*(Сполучені Штати Америки), *СНД*(Співдружність незалежних держав).

Не менш поширеними і активно вживаними у дипломатичних текстах, як і в інших офіційних документах, є складовий і змішаний тип аббревіатур. Особливо продуктивно утворюються складноскорочені слова з аброморфемами *держ-*, *дип-*, *ген-*, *гео-*, *євро-*, *орг-*, *спец-* та ін.: *держмито*, *дипзапит*, *генсек*, *геополітика*, *Євросоюз*, *оргвисновки*, *спецвипуск*.

Аброутворення — обов'язковий складник публіцистичних текстів, особливо газетного, бо за допомогою аббревіатур виконується основна мета публіцистичного тексту: передача більшої кількості інформації в обмежених рамках газетної чи журнальної статті.

На думку О.Стишова, «не менш важливим чинником, що сприяє активізації продукування нових складноскорочених слів, виступає міжстильова взаємодія, яка є характерною рисою мови підстилю засобів масової інформації. Яскраво простежуємо вплив як розмовного(народний депутат – *нарден*, перший секретар – *персек/першсек*), так і книжних стилів, зокрема наукового й ділового(синдром набутого імунного дефіциту – *СНІД*, комп'ютерні технології навчання – *КТН*, постійне місце проживання – *ПМП*, вільноконвертована валюта – *ВКВ*, районна державна адміністрація – *райдержадміністрація*)»[5, 34].

У публіцистичному тексті останнім часом значно активізувалося використання аббревіатур, утворених із частин кількох перших слів і повного останнього складника розгорнутої номінації: *Держкомпідприємництва*(Державний комітет підприємництва), *Мінекобезпеки*(Міністерство екологічної безпеки), *Укragропромбіржа*(Українська аграрна і промислова біржа), *укрдержінстанція*(українська державна інстанція). Аброутворення, у яких усічення зазнали всі

компоненти, становлять кількісно невелику групу номінацій: *Держінформ'юст*(Державний інформаційний комітет Міністерства юстиції), *тервиборчком*(територіальна виборча комісія), *Укртелеком*(Українські телефонні комунікації).

Досить значний за обсягом реєстр лексичних скорочень, що постійно поповнюється й розвивається у сучасних ЗМІ, — це ініціальні аббревіатури: *ЄБРР*(Європейський банк реконструкції та розвитку), *НАНУ*(Національна академія наук України), *ФРПЛР*(Фонд розвитку політики і людських ресурсів).

Отже, термінологічна аббревіація як процес має виражену прогресуючу тенденцію і розвивається дуже активно. Це пов'язано зі статусом саме термінологічних аброутворень, що виражають у короткій, стисnutій, кодифікованій формі актуальні поняття. Творення нових аббревіатур і вживання узуальних у текстах сучасних ЗМІ зумовлене активізацією в мові тенденцій до раціоналізації й економії.

Усне українське мовлення на межі ХХ – ХХІ століть — це загальнонародна розмовна мова і мова телебачення, радіо- і кінопродукції. Воно характеризується тенденцією до змішування різних стильових особливостей, припускає спільне використання книжних і розмовних, іншомовних і просторічних, навіть жаргонних слів.

Легкість і функціональність розмовного мовлення, звичка говорити так, як ми говоримо у невимушеному, переважно побутовому спілкуванні, призводить до вже майже неконтрольованої взаємодії розмовного мовлення і мовлення засобів масової інформації. При цьому деякі тексти ЗМІ будуються з урахуванням мовленнєвої моделі розмовного стилю. Таким чином, аббревіатури, які з'являються у розмовному мовленні, плавно переходять на шпальти газет і навпаки. Характерно, що вплив телерадіо- і газетно-журнального мовлення на усно-розмовне набагато сильніший. Типи розмовних слів змінилися, у ролі їх найчастіше використовуються індивідуально-авторські неологізми, запозичення, термінологічна лексика,

трансформації книжних слів. Наприклад, абрєвіатурні новотвори *НЛО* (нерозпізнаний літаючий об'єкт), *ПК*(персональний комп'ютер), *ЦВК*(Центральна виборча комісія), *Кабмін*(Кабінет Міністрів України) з'явилися вперше на сторінках преси, а потім стали набутокм загальнонародної української мови.

Активне функціонування у розмовному і публіцистичному стилях низки частково скорочених абрєвіатур може сприяти спрощенню їх структури, зокрема вилученню з абрєвотворень скороченого компонента і поступовому переходу його в повнозначне усічене слово, наділене інформативною і номінативною функціями. Таке явище, на думку О.Стишова,«доцільно називати лексикалізацією аброморфом. Саме такими останнім часом стали або стають компоненти *пон, порно, секс*»[6, 158]. Як слушно зауважують дослідники сучасних мов, механізмом, що є рушійною силою цього процесу, виступає функціональна переорієнтація[2, 291].

У мові радіо і телебачення є свої особливості: значну її частину становить непідготовлене мовлення. Але це не означає, що теле- і радіомовлення може і повинно бути аналогом розмовного мовлення. Коли у мові ЗМІ з'являються просторічні слова і вільно побудовані конструкції, це може бути відображенням різних процесів:

- послаблення цензури загалом;
- небажання або невміння розрізняти мовні ситуації;
- данина моді;
- свідоме моделювання і використання у власних цілях розмовного мовлення.

Міра використання розмовних засобів у загальноновживаній літературній мові, зближення розмовного й інших функціональних стилів залежать від позамовних чинників(культурно-освітній рівень, політико-економічних змін у суспільстві, демократизація життя) і від власне лінгвістичних явищ(стильова різноманітність літературної мови, лексичне багатство, дериваційна активність окремих способів словотвору).

Абревіація, що виникла як витвір офіційно-ділової(канцелярської) і наукової мовних сфер, залучається у фонд експресивних засобів мови. Таке функціонування властиве мові засобів масової інформації, а також розмовному мовленню, жаргонам, хоча домінувальними, на наш погляд, залишаються абрєвіатури як засіб офіційної номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.В. К проблеме семантической синтагматики// Проблемы структурной лингвистики.— М., 1972.
2. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка.—К.,1998.— 362с.
3. Могилевский Р.И. Аббревиация и номинация// Язык и общество: Социолингвистические проблемы лексикологи. Межвуз. науч. сборник.— Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1982.— Вып.6 — С.59 – 68.
4. Панько Т.І. Методологічні засади вивчення й розвитку національної термінології// Теорія та прагматика термінологічної лексики.— К., 1991.
5. Стишов О.П. Нові абрєвіатури в мові мас-медіа кінця ХХ століття// Мовознавство.—2001.—№1.— С.33 – 40.
6. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття(на матеріалі мови ЗМІ).— К.: Видавничий центр КНЛУ,2003.— 387 с.
7. Супрун А.Е. Дуализм словообразования, диахрония и синхрония// Сопоставительное изучение словообразования славянских языков.— М.: Наука, 1987.— С.99–104.
8. Українська мова. Енциклопедія.— К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2004.— 820 с.
9. Языковая номинация: Виды наименований/Под ред. Б.А.Серебренникова.— М.: Наука, 1977.— 359 с.